

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA PRIMERJALNO KNJIŽEVNOST IN LITERARNO TEORIJU

MANCA JUSTIN

**Podoba vojne pri Rožancu in Jančarju: *Ljubezen in To noč
sem jo videl***

Odnos literarnih junakov do druge svetovne vojne

Diplomsko delo

Mentor: red. prof. dr. Matevž Kos

Univerzitetni študijski program prve
stopnje: Primerjalna književnost in
literarna teorija

Ljubljana, 2017

Zahvala

Za pomoč pri izvedbi in pregled diplomske naloge ter spodbudo se iskreno zahvaljujem red. prof. dr. Matevžu Kosu.

Zahvale gredo tudi moji družini in prijateljem, ki so me ves čas študija vzpodbujali in mi stali ob strani.

Izvleček

Podoba vojne pri Rožancu in Jančarju: *Ljubezen* in *To noč sem jo videl*

Odnos literarnih junakov do druge svetovne vojne

V svojem diplomskem delu sem se posvetila dvema romanoma, ki sta ju ustvarila Marjan Rožanc in Drago Jančar. Dogajanje v obeh romanih je postavljeno v viharno obdobje druge svetovne vojne na Slovenskem. Fokus primerjave je na odnosu glavnih junakov do druge svetovne vojne. Kot bom v diplomski nalogi dokazala, želita oba pisatelja v svojih literarnih protagonistih izraziti preprosto ljubezen do soljudi in do življenja samega. Literarni deli pa sta vendarle že od začetka drugačni. Marjan Rožanc nemirni vojni čas prikaže skozi oči otroka (natančneje skozi oči sebe kot otroka), Drago Jančar pa drugo svetovno vojno na Slovenskem popiše s perspektiv petih odraslih ljudi. Ob tematizaciji slovenske zgodovine se bralec tekom branja obeh knjig sreča tudi z bolj osebnimi težavami junakov.

Druga svetovna vojna je še danes pomembna tema številnih razprav, pomembno pa je, da jo imamo - prek medija literarne ubeseditve - priložnost uzreti tudi skozi oči pisateljev prve vrste.

Ključne besede: vojna, življenje, smrt, preživetje, ljubezen

Abstract

The portrait of war in the works of Rožanc and Jančar: *Love* and *I Saw Her That Night* A view of literary heroes on the Second World War

In my master's thesis, I devoted attention to literary stories created by Marjan Rožanc and Drago Jančar. Both stories take place in the stormy period of the Second World War on the present territory of Slovenia. The comparison of the two works is focused on the view of the main characters on the Second World War. As I will show in the thesis, both writers wish to express simple love towards other people and life itself in their literary protagonists. Yet, the two literary works are different, starting from their beginnings. Marjan Rožanc displays the turbulent time of war through the eyes of a child (precisely through the eyes of himself as a child), whereas Drago Jančar presents the Second World War on the present territory of Slovenia from the perspective of five adults. Embedded within the thematic descriptions of Slovene history, a reader also encounters more personal problems of the main characters.

The Second World War remains an important topic of numerous discussions, and it is important that we have an opportunity to entail it through the literary media from the lens of two excellent writers.

Key words: war, life, death, survival, love

Kazalo vsebine

Uvod	1
Avtorja	2
Marjan Rožanc	2
Drago Jančar	3
Zgodbi.....	5
Ljubezen.....	5
To noč sem jo videl	8
Resnična zgodba ali fikcija?.....	9
Literarni junaki in druga svetovna vojna	11
Ljubljana med vojno	11
Brezmejno otroško srce.....	15
Jančar, Veronika in Leo Zarnik	18
Ostale osebe	20
Sklep	23
Literatura in viri.....	24
Priloge.....	28
Seznam prilog.....	31

Uvod

Tematiki narodnoosvobodilnega boja in revolucije v povojnih desetletjih pripada pomembno mesto v slovenskem romanu. Pa ne le v romanu, temveč tudi v drugih literarnih zvrsteh. Razlogi za to so jasni; gre za vsebino zgodovinskega preloma, ki je daljnosežno vplival tako na družbeno kot osebno dogajanje. Dalje gre za brezmejni nabor pisateljsko izzivalnih vsebin, ki jih je vsekakor treba uporabiti v literarni fikciji in navsezadnje gre za tematiko, ki je imela v naši povojni literarni produkciji nekoliko privzdignjen položaj. (Paternu 83)

Tudi pisatelja Marjan Rožanc in Drago Jančar glede tega nista izjemi. Pri Rožancu druga svetovna vojna najde svoje mesto že v noveli *Pravljica*, ki je izšla leta 1959 v avtorjevem knjižnem prvencu *Mrtvi in vsi ostali*. Čeprav je *Pravljica* zaključeno in samostojno besedilo, vseeno vzbuja vtis nekakšnega uvoda v pisateljev roman *Ljubezen* iz leta 1979. Temu se bomo podrobneje posvetili na naslednjih straneh. Dogajanje je obakrat postavljeno v avtentični prostor – Moste in Zeleno jamo, kjer je pisatelj preživel svojo mladost. (Inkret, »O pisatelju« 81) *Pravljica* se konča s pričetkom okupacije Ljubljane, *Ljubezen pa se* »zavleče« vse do konca vojne.

Pri Dragu Jančarju se z drugo svetovno vojno srečamo v kratki zgodbi z naslovom *Dve sliki* (1985), ki je izšla v zbirki *Ultima creatura* (1995). Na začetku pripovedi pisatelj citira stavek J. L. Borgesa iz njegovega *Zasnutka*: »Usoda ima rada ponavljanja, variacije, simetrije...« (105) Bančnemu uslužbencu Gojmiru Blagaju se leta 1967 ponovi usoda njegovega očeta, domobranca. Tako kot slednjega maja 1945 ustrelijo v jami blizu Kočevja, tudi Gojmir trideset let kasneje nesrečno konča v glineni jami v okolici Buenos Airesa. Ta ponovitev je ustvarjena za to, da bi nepredvidljiva in nesmiselna usoda postala vsaj nekoliko smiselna. Usoda postane znosna, ko se vrnemo h koreninam mita, kjer se zgodovina ponavlja. Svet postane urejen in razumljiv. (T. Virk, »Temni« 212–213)

Čeprav je navezava na Borgesa očitna, je Jančarjevo ponavljanje le bliže Danilu Kišu; pri njima ne gre za dobesedno ponovitev, kot pri Borgesu, ampak za variacijo. Pri Borgesu gre za metafizično-filozofsko idejo, pri Jančarju za konkreten življenjski prizor znotraj iracionalne zgodovinske usode. Pri Jančarju ponovitev ni popolna, ker ga ob zgodovinski usodi zanima tudi individualna. Pri ponovitvi z različico poudari to individualnost in osebno tragičnost,

hkrati pa ukinja predvidljivost dogodkov ter dopušča odprte možnosti, kar je značilno že za postmodernizem. (T. Virk, »Temni« 214–216, 222)

Drugo svetovno vojno pri Jančarju zasledimo tudi v romanu *Drevo brez imena* (2008), v katerem pisatelj opisuje življenje arhivarja Janeza Lipnika. Jančarjev junak je tokrat bolj kot z zgodovino determiniran s svojo subjektivnostjo. (T. Virk, »Temni« 207) Lipnika obsede preteklost. Nekoč naleti na zapiske strastnega ljubimca in četnika Aleksija Grgureviča. Vživi se v njegove erotične dogodivščine in takratne vojne strahote, beži pa pred nezanimivo stvarnostjo in spomini na očeta, ki je med vojno preživel koncentracijsko taborišče. Kot navaja Virk (207) je junak v konfliktu z družbo, vendar ga bolj kot ta odločilno zaznamuje njegova notranja usoda, njegov značaj.

Avtorja

Ker bi pričujoče diplomsko delo težko steklo brez nekaterih osnovnih podatkov o pisateljih, jima namenjamo nekaj uvodnih stavkov.

Marjan Rožanc

Avtor knjige *Ljubezen* (slika 1) se je rodil leta 1930 v Slapah pri Devici Mariji v Polju. Z družino se je leta 1934 preselil v Ljubljano, v Zeleno jamo, kjer je preživel svoje otroštvo. Med letoma 1937 in 1940 je obiskoval osnovno šolo v Mostah ter šolanje nato do leta 1943 nadaljeval na nižji gimnaziji na I. državni realki v Vegovi ulici. (Mušič 225–227) Pisatelj je svojo zvestobo domačim krajem opisal takole: »Kakšna potovanja po tujih krajih, kakšni kraljeviči in principi, zamorci in Indijanci, otoki skritih zakladov in podmorske globine! Jaz in ljudje okrog mene! Zelena jama in kvečjemu še Selo. Vse drugo zame kratko in malo ni bilo resnično. Vse drugo zame sploh ni obstajalo.« (Pibernik 190) Med letoma 1947 in 1949 je obiskoval grafično šolo v Ljubljani ter se 1950 zaposlil kot kvalificiran litografski risar v tiskarni Ljudske pravice v Ljubljani. Leto kasneje je bil zaradi sovražne propagande obsojen na vojaškem sodišču v Beogradu na tri in pol leta zapora. Sodni proces in prestajanje kazni sta na njem pustila brazgotine (Mušič 227–228): »Temu bi se reklo, da sta me odvrnila od politike in ideologije in naravnala k pisateljevanju, seveda, če ta naravnost ne tiči v moji privrženosti golemu življenju že od vsega začetka.« (Pibernik 192) Po vrnitvi na prostost se je

zaposlil kot litografski risar v Mariborski tiskarni in kot arhivar v Časopisno-grafičnem podjetju Večer v Mariboru. (Mušič 229)

Rožančevi pisateljski začetki segajo v leto 1955, ko je spoznal, da ne bo slikar temveč pisatelj. (T. Virk, »Mesto« 130) Tako sta tega leta v Obzorniku Prešernove družbe št. 7 izšli Rožančevi prvi črtici, *Prišla je tudi Helena* in *Mišolovka, gumbi in tičnica*. Sledile so še druge črtice, novele ter različni literarni in publicistični prispevki, leta 1959 pa je najboljša izmed teh zgodnjih besedil izdal v prvi samostojni knjigi, zbirki novel *Mrtvi in vsi ostali*. (Mušič 229–230)

Njegove prve novele sodijo v realizem in naturalizem, od *Ljubezni* (1979) dalje pa Rožančevo pisanje zaznamuje neorealizem z eksistencialističnimi prvinami. S *Hudodelci* (1981) in *Metuljem* (1981) se v marsičem približa pisanju Vitomila Zupana. Proti koncu osemdesetih let je mogoče zaznati tudi vpliv novejših literarnih tokov: v *Markov evangelij* (1987) in *Umor* (1990) vstopajo nekateri formalni elementi postmodernizma. (T. Virk, »Mesto« 132)

Marjan Rožanc se je preizkusil v mnogih literarnih zvrsteh. Poleg novel in črtic je pisal tudi romane, eseje, drame in filmske scenarije. Leta 1980 pa je za roman *Ljubezen*, ki je bržkone njegov najuspešnejši literarni tekst, prejel nagrado Prešernovega sklada. (Mušič 232)

Pisatelj je umrl 18. septembra 1990 v Ljubljani.

Drago Jančar

Drago Jančar (slika 2) je slovenski pisatelj, dramatik in esejist. Rodil se je leta 1948 v Mariboru. Od leta 1979 biva v Ljubljani, kjer je do upokojitve delal kot urednik pri Slovenski matici.

Dela Draga Jančarja, najbolj uveljavljenega in prevajanega sodobnega slovenskega pisatelja, so izšla v številnih jezikih – v angleščini, nemščini, francoščini, italijanščini, španščini, ruščini, hrvaščini in še mnogih drugih. Pisatelj je dobitnik številnih domačih in mednarodnih nagrad: med slovenske sodijo mdr. nagrada Prešernovega sklada 1979, Prešernova nagrada 1993, trikrat Kresnik (leta 2011 za roman *To noč sem jo videl*), trikrat Rožančeva in štirikrat Grumova nagrada, medtem ko med tuja priznanja prištevamo evropsko nagrado za kratko prozo (Augsburg, 1994), Herderjevo nagrado 2003, nagrado Jeana Améryja 2007, nagrado

Hemingway – Sparkasse (Lignano, 2009) in nagrado za mediteransko kulturo (Cosenza, 2009). (zavihek)

Jančar je poznan predvsem kot romanopisec. Njegovemu prvemu romanu, *Petintrideset stopinj* iz leta 1974, so sledili: *Galjot* (1978), *Severni sij* (1984), *Posmehljivo poželenje* (1993), *Zvenenje v glavi* (1998), *Katarina, pav in jezuit* (2000), *Graditelj* (2006), *Drevo brez imena* (2008), *To noč sem jo videl* (2010) ter *Maj, november* (2014).

V Jančarjevem opusu zasledimo tudi kratko prozo in dramatiko. V prvo sodijo: *Romanje gospoda Houžvičke* (1971), *O bledem hudodelcu* (1978), *Smrt pri Mariji Snežni* (1985), *Pogled angela* (1992), *Augsburg in druge resnične pripovedi* (1994), *Ultima kreatura* (1995), *Prikazen iz Rovenske* (1998), *Človek, ki je pogledal v tolmun* (2004), *Joycev učenec: deset izbranih novel* (2008), *Dve sliki* (2009), *Lucijine oči* (2009), *Prerokba* (2009), *Zalezovanje človeka* (2009) in *Zoževanje prostora* (2009). Njegov dramski opus pa vsebuje: *Disident Arnož in njegovi* (1982), *Blodniki* (1982), *Veliki briljantni valček* (1985), *Triptih o Trubarju* (1986), *Vsi mameluki in tirani so hud konec vzeli...* (1986), *Nočni prizori* (1986), *Dedalus* (1988), *Klementov padec* (1988), *Zalezujoč Godota* (1988), *Halštat* (1994), *Lahka konjenica* (2006) ter *Niha ura tiha* (2007).

Tomo Virk v spremni besedi k *Ultimi Creaturi* ugotavlja sorodnost Jančarjeve dramatike in proze. Tudi Jančarjevi dramski junaki se namreč spopadajo z osebno tragedijo, v katero jih pahnejo neobvladljive usodne silnice in tudi tokrat je ključno razmerje med posameznikom in neko transcendenco, ki junaka presega, Usodo, ki je po eni strani zgodovinska, po drugi pa človeku imanentna. Človek je torej v nenehnem spopadu med lastno subjektiviteto in tem, kar mu nalaga Zgodovina. (206–207)

Zgodbi

Ljubezen

Marjan Rožanc okoliščine nastanka svojega romana opiše takole:

Morda je *Ljubezen* ena mojih najodločnejših upov zoper Smrt. Po eni strani zoper mojo lastno, po drugi strani zoper smrti, ki sem jim bil priča. Po težji bolezni, ki me je doletela leta 1976 in mi omrtvila noge, sem se ustrašil, da je zdaj z mano kar konec. Hkrati me je obsedlo, da bodo z mojo zavestjo dokončno umrli tudi vsi tisti, ki so sicer že umrli, pa živijo samo še v mojem spominu. To me je pripeljalo do tega, da sem se kljub bolezni zadelal z blazinami, zgrbil nad pisalni stroj in zdržema pisal tri tedne, ne da bi prenehal jokati. Jokal sem za vse te ljudi, ki sem jih pokopaval (v Zeleni jami, med vojno, kot deček, op. M. K.). (Košir, »Razpetost« 122)

V romanu *Ljubezen* se pojavljajo vprašanja življenja, smrti in preživetja, vprašanja, ki so za Rožanca bistvena. (Košir, »Razpetost« 119) *Ljubezen* je pripoved odraščajočega fanta, ki se mu življenje med drugo svetovno vojno obrne na glavo. Nekdaj povezana zelenojamska družčina razpade na smrtonosne nasprotnike, česar mladi fant pri enajstih letih še ne more razumeti. Vojnega časa se med drugim spominja takole:

Tudi jaz sam sem včasih globoko hvaležen slepi usodi, da sem bil tisti vojskin čas še otrok in da mi je bilo zaradi moje nezrelosti z marsičim prizaneseno, da se mi nikdar ni bilo treba odločati o čem zares pomembnem, ker pač tega nihče ni terjal od mene, ne s hinavsko besedo ne s pištolo na temenu. Vse to drži. Vendar drži tudi to, da so bili tedaj tudi moj otroški svet, moj otroški pogled na ljudi in moja otroška presoja dogodkov prav tako resnični, zato zdaj vsega tega ni mogoče kar izbrisati. Ali niso navsezadnje tudi otroci sestavni del človeške resničnosti? (Rožanc, *Ljubezen* 207, 9–10)

Kot narekuje že sam naslov knjige in kot v nadaljevanju z nekaj vrsticami pojasni tudi pisatelj, gre pravzaprav za pripoved o ljubezni.

Koga sem namreč imel vse rad v tistih otroških letih, imel rad ali kako drugače norel za njim! Prav vse telovadce pri Sokolu, tiste iz Vodmata in one s Tabora, vse tečajnike skrivnostnega plesnega tečaja v gostilni pri Malisu, ki jih je razgnala policija, vse poznejše aktiviste, internirance in partizane [...] Ljubil pa sem tudi vse farške podrepnike iz salezijanskega doma in vse člane fantovskih odsekov, poznejše belogardiste in domobrnce [...] Ljubil sem tudi vse tri ovaduhe in izdajalce slovenskega naroda, ki sem jih poznal: Šerajevega Karla, Vodnikovega Janeza in Bitežnikovega Lenarta, imenovanega Papagajček, a ljubil tudi njihovega likvidatorja, Bezlajevega Franca, imenovanega Franta. (Rožanc, *Ljubezen* 11–12)

Pisatelj in pripovedovalec vé vse, o čemer pripoveduje in vé več kot katerakoli druga nastopajoča oseba. Zgradba romana je razločna: sredinski del predstavlja zgodba, to pa ob krajih obdajata *Uvod* in *Epilog*, ki zgodbi podata idejo in nauk. Tovrstna kompozicija spominja na nekdanje poučne povesti, ki imajo vzorce v še starejših pridigarških pripovedih. Tradicija slovenske prozne produkcije se torej nadaljuje. (Paternu 492)

Ljubezen ima svojo predzgodovino v noveli *Pravljica*, ki je prvič izšla leta 1958 v reviji *Naša sodobnost*. Že *Pravljica* vsebuje tisto zgodovinsko in avtobiografsko ozadje, ki nato zaznamuje več kot dvajset let poznejši roman. Tudi v noveli nam pisatelj opiše svojo mladostno fantovsko družčino. Zelena jama ima zanj poseben pomen, kot takšna je tudi v romanu *Ljubezen*, kjer je prikazana naturalistično zvesto. (T. Virk, »Mesto« 136–137)

Za Rožančev zreli opus sta bistvenega pomena dve značilnosti: esejističnost in avtobiografskost. Marjan Rožanc je na slovenskem literarnem področju nemara najbolj uveljavljen kot esejist, esejističnost pa je postala tudi posebnost njegove proze. V njegovem zrelem opusu bi iz prepletanja zgodbe in esejističnih vložkov lahko v celoti izvzeli samo *Ljubezen*. Obratno pa je ta, ki je po sodbi mnogih Rožančevo najboljše delo, v celoti avtobiografska. Literatura ima za pisatelja pomembno mesto v raziskovanju preteklosti. Avtobiografska literatura je izraz, ki združuje pojma biografije in literature. Rožanc nam torej svoje življenje razkriva v literarni preobleki. Njegov avtobiografski cikel zajema dela od *Pravljice* iz knjige *Mrtvi in vsi ostali* (1959), *Ljubezni* (1979), *Hudodelcev* (1981), *Metulja* (1981) do *Sentimentalnih časov* (1985). Pisatelj jih sam v predgovoru k *Sentimentalnim časom* označi za življenjepis. (Zorn, »Biti in ljubiti. Avtobiografski« 202–204)

Med Rožančevimi sodobniki lahko omenimo vsaj dva, ki sta se svojega pisanja lotila enako avtobiografsko. To sta Vitomil Zupan in Lojze Kovačič. Vendar moramo biti pri branju besedil vseh treh pisateljev pazljivi; kljub resničnim dejstvom del vendarle ne smemo razumeti kot literarizirano avtobiografijo. Resnični podatki v zgodbo niso umeščeni zato, da bi pisatelji želeli poudariti njihovo resničnost, temveč zato, da lahko z njihovo pomočjo prikažejo neko splošnejšo značilnost, neko bolj občo resnico. Šele takrat, ko bralci nismo pozorni na to, ali se je nekaj v resnici zgodilo, pridemo do tiste ključne ideje, ki nam jo omenjeni pisatelji zares posredujejo v svojih delih. (T. Virk, »Mesto« 132–134)

Roman *Ljubezen* je torej v svojem bistvu pripoved o ljubezni. Če se za trenutek ozremo na Rožančev celotni pisateljski opus, vidimo, da je ljubezen v njem prisotna vsaj na dva načina. Prva ljubezen pripada neizpopolnjenemu odraslemu človeku. (T. Virk, »Mesto« 140–141) V razgovoru z Manco Košir iz leta 1979, pojem ljubezni pisatelj obrazloži takole:

Zame je ljubezen v prvi vrsti občutek lastne nezadostnosti, nato spoznanje nezadostnosti v sočloveku, v moškem ali ženski, poskus, da bi se s sočlovekom združil v popolnejšo in srečnejšo osebo, in navsezadnje tragični priokus, da se nama to ni posrečilo. To pa seveda pomeni, da pojmem sočloveka kot nezadostnost, kot neosrediščenost, kot protislovno razpetost med jazom in sočlovekom, torej precej drugače kot humanisti. (Košir, »Razpetost« 119–120)

Druga ljubezen, ki jo zasledimo v istoimenskem romanu, pa je drugačna. (T. Virk, »Mesto« 140–141) Taka ljubezen je za pisatelja vezana na mladost. Ljubezen kot spravljivo, vse odpuščajoče ozračje pisateljevega otroštva in mladosti. (T. Virk, »Ko je postal« 25) Tako ljubezen bi lahko poimenovali kar pravljica, zato je *Pravljica* nadvse primeren naslov za predhodnico *Ljubezni*. (T. Virk, »Mesto« 140) Vse, kar obdobju otroštva sledi, predstavlja ljubezni njeno nasprotje. Razločevanje ljudi po narodnosti, spolu, političnem prepričanju, nasilje, hujskanje, ubijanje in zapori, vse to pride pozneje. (Bohanec 14) V omenjenem romanu pa gre za otroško odprtost do življenja, za spontano ljubezen, ki se dviguje nad zgodovinskim dogajanjem. Takšnega veselja nad življenjem v Rožančevih tekstih, ki črpajo iz sedanjosti, ne srečamo. (J. Virk 8) S tega vidika njegova kasnejša dela, med njimi tudi *Ljubezen*, izhajajo iz *Zračne puške*, zbirke novel, ki je izšla 1971. Avtor je izpostavljen krutosti sveta, a nanj odgovarja prijazno. Ta blagi humanizem pa je podlaga za pisateljevo evangelijsko krščanstvo. (Kermauner, »Rožanc« 106)

Tovrstno otroško ljubezen smemo in moramo razumeti kot nostalgijo po celovitem in neproblematičnem svetu. Tovrsten urejen svet je z vidika posameznika svet otroštva. S širšega vidika pa je tak svet tudi čas mita, ki predstavlja otroško dobo človeštva. Glede tega torej Rožančeva nostalgija izraža močno željo po tistem nedolžnem in s človekovimi grehi očiščenem svetu, kot ga poznamo iz starih mitov. Prav zaradi te razsežnosti ima Zelena jama za našega pisatelja »nadnaraven pomen«. (T. Virk, »Mesto« 141–142)

Leta 1984 so po literarni predlogi Marjana Rožanca posneli tudi film *Ljubezen*. Režiser Rajko Ranfl ostaja romanu načelno zvest, opazni so le manjši odmiki (med drugim v filmu nagrobni pesek za zaslužek razvaža glavni junak in ne Rožičev Edi). Med tovrstne »prekrške« nazadnje sodi tudi konec, kjer v filmu Marjana, zaradi kraje in njegove vsesplošne radovednosti ob nepravih trenutkih, zaprejo. Marjan na pomoč kliče svoje prijatelje, ki pa mu seveda ne morejo pomagati.

To noč sem jo videl

V svojem devetem romanu Jančar prikazuje življenjsko zgodbo zakoncev Zarnik z vidika petih pripovedovalcev, neposrednih udeležencev dogajanja. Pripovedovalci pa v romanu, ki je razdeljen v pet poglavij, ne opisujejo enega dogodka s svojih zornih kotov, temveč šele vse pripovedi skupaj ustvarjajo smiselno in zaokroženo celoto. Pripovedi različnih udeležencev dogajanja se večje prepletajo: kar ne odkriva ena, razkriva druga in obratno. Roman pričinja s pripovedjo Stevana Radovanovića, nekdanjega ljubimca Veronike Zarnik in oficirja jugoslovanske kraljeve vojske, ki je bil leta 1945 ujetnik v zavezniškem taborišču v Palmanovi. Istega leta s pripovedjo nadaljuje Veronikina mati Josipina, ki v ljubljanskem predmestnem stanovanju med čakanjem na vrnitev svoje hčerke obuja spomine. V tretjem delu spregovori Horst Hubmayer, zdravnik nemške okupacijske vojske, ki je skupaj z drugimi okupatorskimi častniki na gradu severovzhodno od Kranja obiskoval zakonca Zarnik in s svojo prisotnostjo nenamerno prispeval k njuni pogubi. V nadaljevanju o Veroniki Zarnik spregovorita še družinska gospodinja Joži ter nekdanji partizan Ivan Jeranek, ki se ob pogrebu tovariša Janka spominja vojnih dogodkov. Zadnji spominski del je morda bistven; odvija se v okviru postopno prebujajoče se in vendar do konca romana še ne povsem prebujene (za)vesti Jeranka. Preprosti podeželski in na skrivaj v Veroniko zaljubljeni fant se proti koncu vojne priključi partizanskemu gibanju. Šele njegova pripoved bralcem povsem razjasni zgodbo o zakoncih Zarnik in jo pripelje do neizogibnega konca. Jeranek namreč Varnostno-obveščevalni službi posreduje usodni podatek o »sumljivem« družjenju njegove gospodarice Veronike in nemškega zdravnika. To druženje pa kmečkega fanta ne zmoti toliko zaradi njegovega domoljubja ali ideološke pripadnosti, pač pa zato, ker je Veronika tudi njemu všeč; ta pa mu naklonjenosti ne vrača kot ženska, ampak le kot gostoljubna delodajalka. Jeranek zato izkoristi svoj pridobljeni položaj moči in zakonca Zarnik ovadi. Tega morda ne bi storil, če bi vedel, da ga je Veronika preko posredovanja omenjenega gestapovskega zdravnika,

spravila iz ječe v Kranju. Tudi sicer bi lahko v usodni noči oba svoja delodajalca še rešil, vendar ju ni.

Čeprav sta zakonca Veronika in Leo Zarnik nosilca pripovedi, kot pripovedovalca nikoli ne nastopita. Jančar z rabo te metode pripovedovanja razkriva plast za plastjo tako, da bralec ne more pričakovati, kaj bo pod naslednjo plastjo. Dejansko ne more predvideti niti izbire naslednjega pripovedovalca. Naslov romana sicer domišljeno odraža neko rdečo nit zgodbe, vendar razlog izbire bralcem ostaja neznan vse do konca romana. (Nežmah 66)

Tako se šele po petih pripovedih pri bralcu izoblikuje celovita podoba grajske gospe, »usodne ženske« Veronike Zarnik. Bistra, lepa, vendar hkrati muhasta, samosvoja in ekstravagantna Veronika s svojo ekscentrično naravo močno privlači moške, a vzbuja tudi enako močne dvome in neugodne sodbe. Junakinja Veronika presega svoj čas, zgodovinsko obdobje med letoma 1937 in 1944. Če imajo mladi fantje izpit za motor, ona vozi letalo. Na moralne norme se ne ozira in dosledno ostaja zvesta sama sebi, na koncu knjige tudi pod pritiskom partizanskega nasilja. Tisti, ki so jo poznali, so jo ohranili v najlepšem spominu. Dotaknila se jih je njena nepredvidljivost in njeno neizmerno sočutje, pa naj gre za poveženo žabo ali za zaprtega konjušnika. Že v prvem stavku romana pisatelj namigne usodo glavne junakinje in hkrati nakaže temačnost zgodbe, ki sledi. Pričenja namreč z besedami: »To noč sem jo videl, kakor da bi bila živa.« Veronikina podoba se prikazuje živim, tistim, ki si jo še zmorejo priklicati z nekaj, sicer čedalje bolj bledimi, spomini. Prikazuje se jim zato, ker sama ne živi več. (Vidic 15)

Resnična zgodba ali fikcija?

Jančar je protagoniste v svojem romanu oblikoval na podlagi resničnih zgodovinskih osebnosti in dogodkov. Pri tem se sklicuje na članek Marije Cvetek iz časopisa za slovensko krajevno zgodovino Kronika (leta 2006, letnik 54, številka 2), v katerem avtorica navaja različne podatke in pričevanja o predvojnih in medvojnih dogodkih na gradu Strmol. (slika 3) Posebej izpostavlja pričevanje grajske gospodinje Vilme Mlakar, ki je spregovorila o zadnjih letih življenja in tragičnemu koncu grajskih lastnikov, Ksenije in Rada Hribarja. (slika 4, slika 5 in slika 6) Po izpovedi gospodinje sta zakonca poslednji dan na gradu preživela 3. januarja 1944. Dan prej je lovski čuvaj Jerič s Štefanje Gore Hribarja opozoril, nemara celo prosil, naj grad z ženo zapustita, saj je iz zanesljivih virov izvedel, da ponju prihajajo partizani.

Opozorila pa Rado Hribar ni upošteval. Usodne noči je skupino devetih partizanov in partizanko sprejel v svoj grad, kjer so ti začeli premetavati prostore in s seboj vzeli vse, kar se jim je zdelo vredno. Vosovci so nato zakonca in konjerejca, od katerega so Hribarjevi kupili konja in ki je bil kasneje sicer izpuščen, odgnali v gozd. Zakonca Hribar so zasliševali in kasneje ubili. (Cvetek 248)

Rado Hribar je bil lastnik tovarne bonbonov Šumi, trisedežnega letala angleške tovarne De Havilland, številnih delnic in rudnika v Srbiji. Pomemben del Hribarjeve življenjske zgodbe je Ksenija, vnukinja takrat najbogatejšega Slovenca iz družine Gorup pl. Slavinski. Ksenija je vozila avto in pilotirala letalo. Bila je prva Jugoslovanka s pilotskim izpitom. Z Radom sta se poročila leta 1926, vendar je Ksenija kasneje moža zapustila zaradi ljubezenskega razmerja z jugoslovanskim oficirjem Glišičem, učiteljem jahanja v ljubljanskem Kolizeju. Rado je v njeni odsotnosti leta 1936 kupil grad Strmol in ga preuredil v razkošen podeželski dvorec. Po treh letih neuspešnega zakona z Glišičem se je Ksenija s svojo mamo vrnila k Radu. Njena poroka z Glišičem je bila razveljavljena in zakonca Hribar sta se na gradu simbolično ponovno poročila. Par ni bil v poročnih oblačilih, Radovi sorodniki pa so ju s pravo verigo zvezali okoli vratu. (Cvetek 240–241)

Po drugi svetovni vojni je bil Hribar obsojen kot narodni izdajalec, tudi zaradi belogardističnega in plavogardističnega simpatiziranja ter sodelovanja z Angleži. Njegovi sorodniki pa so leta 2000 dosegli njegovo rehabilitacijo in marca 2015 izkop posmrtnih ostankov para Hribar v gozdu nad Mačami pri Preddvoru. Po končni DNK analizi je bilo potrjeno, da gre za nekdanja lastnika gradu Strmol. Peter Hribar, nečak pokojnega Rada Hribarja, je par pokopal v družinski grobnici na Žalah. (Vasev ni str.)

Junaka imata v Jančarjevem romanu drugačni imeni in priimka, tudi zato, ker se literarna zgodba na nekaterih mestih odmika od resničnosti. Avtor že pred začetkom besedila navaja citat H. C. Andersena: »...naše izmišljene zgodbe, narejene iz resničnosti...«. Pisatelj torej sledi borgesovskemu prepričanju, da si zgodovina in literatura dopisujeta. (Bogataj 15) Veronika vstopa v avtorjev svet, kjer jo obkrožajo ljudje, ki jih v resničnem življenju ni poznala, nahaja se v krajih, ki jih nikoli ni obiskala. Znajde se v Vranju v južni Srbiji, kjer je pisatelj služil vojaški rok, nato leta 1938 v Mariboru, po katerem postopajo junaki *Severnega*

sija, nato v Palmanovi, kakor, da bi bila živa, v spominu nekoga v Münchnu in nazadnje na partizanskem pogrebu. Sredi zgodovinskega kaosa in nasilja njen obraz žari.

Literarni junaki in druga svetovna vojna

Ljubljana med vojno

V romanu Marjana Rožanca je dogajanje postavljeno v Ljubljano med vojno, zato je smiselno, da v nadaljevanju takratne dogodke na tem območju na kratko osvetlimo. Zapisane informacije so izvzete iz knjige *Ljubljana 1170 dni v žični zapori: 1942–1945* Nika Lukeža in Janeza Kosa, v kateri avtorja opišeta dogajanje specifično na območju Ljubljanske pokrajine v času druge svetovne vojne. Obdobje druge svetovne vojne na Slovenskem je pregledno popisano tudi v knjigi *Slovenska novejša zgodovina 1. Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije 1848–1992* iz leta 2005, ki je delo več avtorjev, ter v knjigi *Od Pohlinove slovnice do samostojne države* Petra Vodopivca iz leta 2007.

Hitler je že pred napadom na Jugoslavijo aprila 1941 razdelil Slovenijo med Nemčijo, Italijo, Madžarsko, delček pa je dobila ustaška Nezavisna država Hrvatska. Zaledje Ljubljane, Šentvid in nad levim bregom Save do sotočja Save in Ljubljanice, je pripadlo nemškemu okupatorju, ostalo mesto pa sprva italijanskemu. Ljubljana je tako postala največja vojaška postojanka Ljubljanske pokrajine, sedež okupatorjeve oblasti. (Lukež in Kos 4–5)

26. aprila 1941 je bila v Ljubljani ustanovljena Osvobodilna fronta (OF) slovenskega naroda. Razširila se je po terenih, podjetjih, ustanovah, šolah, v oblastnih uradih, sodstvu in na policiji. Ljudje so svojo podporo OF izkazovali s t. i. tihimi plebiscitnimi akcijami, ko so ob določeni uri zapustili ulice in lokale, zbirali so denar in ostale potrebščine za partizane ter internirance, tiskali so ilegalni uporniški tisk, oddajali radio Kričač itn. OF pa je pridobivala tudi prve partizanske borce. Oblikovale so se partizanske čete. (7–9)

V Ljubljani pa je bilo tudi središče delovanja nasprotnikov OF in narodnoosvobodilne vojske. Okupator je ustanovil t. i. vaške straže in Legijo smrti, ter jih združil v MVAC (Prostovoljno protikomunistično milico). V mestu je ustanovil Mestno stražo, ki je imela svoj zapor v belgijski vojašnici, t. i. »farovž«. Nasprotniki OF so ovajali aktiviste in simpatizerje narodnoosvobodilnega boja ter jih predajali okupatorju. (27–29) Ko so se septembra 1943 zavezniki izkrcali na jugu Italije in je Italija kot prva med državami osi kapitulirala, je celotno

Ljubljansko pokrajino zavzela nemška vojska. Ustanovila je slovensko domobransko vojsko, podrejeno višjemu vodji SS in policije generalu Erwinu Rösenerju. (31) Hkrati z domobranci so se proti partizanom bili še četniki (plavogardisti) in slovenska Bela garda. Med vrstami domobrancev in četnikov so bili tudi t. i. črnorokci, ki so svojim žrtvam grozili z listki z odtisnjeno črno roko ali enostavno z odtisom črne roke na zid. Pripadnike in simpatizerje OF so zamaskirani morili ponoči. (36)

Konec januarja 1942 je poveljnik XI. armadnega zbora general Mario Robotti ukazal zgraditi okoli Ljubljane obrambni pas. Ta naj bi preprečil partizanske napade na mesto in morebitni upor v mestu ter hkrati pretrgal povezavo Ljubljane kot središča partizanskega upora in organizacije OF na ostalem slovenskem območju. (12) Mesto je bilo v celoti ograjeno do 23. februarja 1942, njegovim prebivalcem pa je bil prepovedan izhod iz mesta. (14)

Vojna je močno spremenila življenja Ljubljančanov. Stanje se je še posebej poslabšalo po postavitvi žične zapore. Mesto je bilo s tem odrezano od svojega gospodarskega zaledja, ovirani so bili pretoki ljudi, ki so prebivalce vsakodnevno oskrbovali z različnimi izdelki. Posledično so naraščale cene prehranskih artiklov in kurjave. Omejen je bil tudi dostop do upravnih in zdravstvenih storitev, nadzorovala se je trgovina. V vojaški namen so zasedli mnoga šolska poslopja, zato je trpela kakovost pouka. Okupator je uvedel policijsko uro, prepovedal vožnjo s kolesi in tricikli ter omejil motorni promet. V Ljubljano se je zateklo ogromno beguncev, kar je v mestu povzročilo veliko stanovanjsko stisko. Okupator je postopno racioniral najpomembnejša živila, racionirana je bila tudi oskrba z oblačili, obutvijo in milom, celo s pokrivali. Tako je bilo pomanjkanje vse hujše in vse več ljudem je zaradi težkih razmer trpelo zdravje. Najbolj socialno ogroženim so trpljenje poskušale olajšati razne humanitarne organizacije, Ljubljančani pa so si iz prehranske stiske pomagali tudi sami z obdelavo t. i. vojnih vrtov in gojenjem zajcev, perutnine in koz. (38–39, 41)

Kljub težkim pogojem so simpatizerji OF s tiskom – Slovenskim poročevalcem, Delom, Mladino, Narodom v ječi, Našo ženo, tudi z letaki, trosilnimi listki in še čim – redno ozaveščali prebivalce Ljubljane o političnih in vojaških dogodkih. S tem so odgovarjali na sovražnikovo propagando in spodbujali ljudi k vztrajnosti v boju proti okupatorju. (45)

V Rožančevem romanu mladi junak že ob začetku italijanske okupacije sluti prihajajoče spremembe. »Vsi so namreč kar naenkrat postali hudičevo zavedni Slovenci, gorečni narodnjaki, in začeli s svojo gorečnostjo in še z mnogimi drugimi iznajdbami priklepiti fante

vse bolj nase.« (Rožanc, *Ljubezen* 18) Nekdanja fantovska družčina je razpadla na posameznike, ki so imeli kar naenkrat največ opravka sami s seboj. »Če nič drugega, jih je že ob osmih pregnala policijska ura. Niti za pošten fantovski pomenek ni bilo več časa, kaj šele za prepevanje kupletov.« (18) Ko so zelenojamske ulice preplavili še partizanski lističi, je bilo tudi tega družabnega sestajanja konec ob petih ali šestih popoldne.

Moja fantovska klapa, ki sem si jo že leta in leta ljubosumno ogledoval s srede ceste in ki sem ji dolge večere in noči prisluškoval s kletnega okna ves premražen in bolan od nepotešene radovednosti, se je zdaj razkropila kar pred mojimi očmi – še preden mi je uspelo, da bi se ji vsaj za trenutek približal in užil vsaj nekaj malega od te omamljive moškosti. (19)

Posledično je mladi Marjan zgubljeno taval po Zeleni jami in želel ustreči prav vsem po vrsti. »Česa vsega nisem počenjal, da bi preprečil to katastrofo, da bi s svojim otroškim ognjem povezal v celoto, kar je bilo že skoraj razvezano, ogrel, kar je bilo že skoraj zmrznjeno.« (20) Italijani so bili prve mesece sicer bolj nekakšni podjetni sejmarji, ki so v Ljubljano prinesli predvsem »sejmarski direndaj«. (24) Ulice so zapolnili tako vojaki kot civilisti, oboji živahni in glasni. Po celem mestu so postavili gramofone, ki so služili kot glasbena spremljava tega sejmarskega hrušča. Višek tovrstnega cirkusa je predstavljala Fierra di Lubiana, ljubljanski velesejem. »Tedaj so že tako prenatrpano mesto preplavile še Italijanke, trgovke in trgovske pomočnice. [...] Pa kakšne babnice so bile, kakšna atrakcija, vse te Milančanke in Rimljanke in Torinčanke, ki so padle iz velemest naravnost v provinco!«. (25)

Otroštvo v *Ljubezni* deluje toliko bolj enkratno, ker je vpeljeno v strahote druge svetovne vojne. (Markelj 15) Posebno vlogo ima v tem pogledu tudi nogomet. Marjan Rožanc je kot nekdanji nogometaš in nogometni funkcionar temu športu posvetil več esejev. V romanu *Ljubezen* je nogomet prikazal kot obliko »narodnoosvobodilnega boja« mladih fantov iz Zelene jame proti italijanskemu okupatorju. (T. Virk, »Ko je postal« 24) »Navadno smo polegli v travo na igrišču že takoj po kosilu, grizljali travnata stebelca in potrpežljivo čakali, kdaj bo s poljanske strani prihrumel kamion z oficirji« (Rožanc, *Ljubezen* 38), pravi mladi junak.

Tekma pa kljub temu nikoli ni bila tekma. Vsaj z naše strani ne, saj nas – bosonoge in telesno slabotnejše – še malo ni zanimal rezultat, ampak le osebni obračun z oficirji. Vsak srečnež, ki si je priboril žogo, že ni več videl soigralca, ampak samo še najbližjega oficirja, proti kateremu se je potem usmeril z edinim namenom, da ga čim bolj osmeši in poniža. (38–39)

In tako [...] se je tekma končala. Navsezadnje vedno z obojestranskim zadovoljstvom: oficirji so zlezli na kamion zadovoljni s končnim rezultatom, z dejansko zmago in s tem, da so se za vsa ponižanja pošteno oddolžili, saj so zapustili na igrišču vse polno ranjencev, ki so si lizali svoje rane, mi pa prezadovoljni s tem, da smo vsakemu posebej dokazali njegovo nespretnost in da smo kar vse po vrsti spravili tako ob pamet, da so se morali zateči h grobosti. Naša zmaga je bila torej zmaga duha in zvižavnosti nad neumnostjo in grobo silo. (39–40)

Okupator je že dan po zapori mesta Ljubljana, se pravi 24. februarja, pričel z racijami in preiskavami prebivalstva. (Lukež in Kos 17) Racij se v romanu spominja tudi mladi pisatelj Rožanc. Ugotovi »da je ta vojaški direndaj pravzaprav odločno in sistematično organizirana vojaška akcija, ki je zajela vso Ljubljano, četrt za četrtjo, in da je prišla Zelena jama samo med prvimi na vrsto.« (Rožanc, *Ljubezen* 77–78) Racije potekajo počasi in sistematično, kar ustvarja tesnobno ozračje za prebivalce Zelene jame, ki ne vedo, kaj jih čaka. Med drugim Italijani v teh akcijah odpeljejo tudi junakovega očeta. Ko pa je racij konec, naenkrat zavlada tišina in praznina. Tistih nekaj fantov, ki ostanejo v Zeleni jami (gre za mladeniče, ki so zahajali v salezijanski dom na Kodeljevem in v dom svetega Vincenca), pa se ostali prebivalci nekoliko izogibajo ter pod budnim očesom spremljajo vsak njihov korak. Zdaj se razjasni situacija, čigav je kdo.

Septembra 1943 je Italija kapitulirala, kar je ljudem prineslo začasno svobodo. Tudi žična zapora je bila za kratek čas odprta, tako da so ljudje lahko iz Ljubljane prosto odšli na osvobojeno ozemlje in v partizanske enote. (Lukež in Kos 49–50) Tudi prebivalci Zelene jame »izgubijo glave«. Sežejo po pospravljenih kolesih, ki so bila pred tem prepovedana za uporabo. Polotijo se vojaškega magazina. Vendar je bilo že čez dva dni veselja konec. Privalila se je prva večja kolona Nemcev. »Zazdelo se je, kot da se je vojna šele zdaj prav začela, kot da se je dosedanja nedolžna šala sprevrgla v nekaj neusmiljeno zaresnega.« (Rožanc, *Ljubezen* 95) Prebivalce so poslali v internacijo, v Dachau ali Matthausen, starejše mladostnike so kot vojaško rezervo odpeljali v Nemčijo, ženske, starostnike in otroke pa pognali na delo. »Z Nemci skratka ni bilo špasa. Bili so veliko bolj trdi in neusmiljeni, pravi narodni sovražniki. In biti pajdaš Italijanov ali Nemcev – v tem je bila ogromna razlika.« (96)

Nemci so zasedli šolska poslopja v Mostah. Bolj ko je bilo čutiti konec vojne, bolj so bili nemški vojaki darežljivi in odprtega srca. Otrokom so skoraj dopuščali, da so kar v pričo njih vzeli z okna poslopja razstavljenе dobrote. Vendar pa so otroci postali nepazljivi, kar je na koncu pripeljalo do tragičnega konca dveh deklic, ki vojaškim strelom nista uspeli pobegniti.

8. maja 1945 so ob 23. uri uradno razglasili kapitulacijo vseh nemških oboroženih sil. Naslednjega dne so Ljubljančani navdušeno sprejeli partizanske čete. Že pred tem so na skrivaj sešili slovenske in jugoslovanske zastavice, za osvoboditelje so pripravili razna darila ter pročelja hiš okrasili s spomladanskim cvetjem. Ob petih zjutraj so s sireno na glavnem kolodvoru in z zastavo na ljubljanskem gradu celotnemu mestu oznanili, da je konec štiriletne okupacije. Ob pol sedmih se je oglasila tudi kukavica ljubljanske radijske postaje. (Lukež in Kos 55) Skratka navdušenje se še lep čas ni poleglo, vojne je naposled le bilo konec.

Na strahote vojne in zmago slovenskega ljudstva nas spominja vsakoletni pohod Ob žici okupirane Ljubljane, ki poteka 9. maja, na dan osvoboditve Ljubljane.

Brezmejno otroško srce

Boris Paternu v svojem članku »Problemi sodobnega slovenskega vojnega romana« opazuje eno izmed najbolj opaznih singularizacij, tj. drugačnosti, posebnosti v modernem slovenskem vojnem romanu: vpeljavo t. i. otroške perspektive. Marjan Rožanc z otroškim pogledom na vojno seveda ni izjema, ob bok naj mu postavimo vsaj še dve deli, ki sta izšli v istem letu kot Rožančeva *Ljubezen*, *Obleganje neba* Vladimirja Kavčiča in *Očeta Vincenca smrt* Petra Božiča. V vseh treh literarnih delih prihaja do kontrastnega srečanja teme in mladega junaka, vojne in otroka. Ker slednji vojni ne more biti kos na naš odrasli način, jo dojema po svoje. B. Tomaševski tovrstni pojav razlaga kot »prelom teme v psihi junaka, ki je ne pozna«. Predvsem pa uvajanje tovrstnega zornega kota omogoča odmik od običajnega, razumsko obvladanega pogleda na vojno dogajanje ter izstop iz tradicionalnega ideološkega shematizma. Zgodi se torej premik od tradicionalnega junaka akcije k »deheroiziranemu junaku«, ki je obsojen na nemoč in nezmožnost izbire. V literarnem delu pa seveda tudi ob najbolj brežhibni izvedbi otroške perspektive ostajajo prisotna tudi znamenja pisateljeve odraslosti, njegove sedanje neotroškosti. (483–487, 489)

Vsi trije romani na neki način vseeno le ostajajo zvesti tradiciji: v svoji obsodbi vojne in v svojem zagovarjanju etosa. (501)

Rožančevo »obrnjeno« perspektivo pa lahko pravzaprav le delno razumemo kot singularizacijo, saj je ideja vojne v veliki meri odvisna od prejšnje »običajne« idejnosti, odvisna v tem, da je njeno nasprotje. Zato kljub otroški odprtosti ne gre za popolnoma nov in neodvisen pogled na vojne dogodke. Kompozicija dela pa sploh pripada slovenski tradiciji ter se ujema z vzorcem moralistične proze. (492–493)

Pisatelju Rožancu gre torej predvsem za zgodbo o ljubezni, njegovi ljubezni do skoraj vseh, ki so bili v času njegove mladosti navzoči. In zakaj je pisatelj čutil takšno naklonjenost do ljudi, se vpraša na strani 12. »Najbrž samo zato, ker sem bil otrok in ker sem imel na stežaj odprto, brezmejno srce.« (Rožanc, *Ljubezen* 12) Nato nadaljuje:

Sprašujem se, ali sem sploh koga sovražil. Morda rusobradega, nasilnega karabinjerja iz Furlanije [...] Morda sem sovražil Teržanovega Vinka, ki je Škobernetovi Lenki napravil dvojčka in izginil kot strahopetec [...] Tudi matere nisem imel preveč rad, kar pa je za potepuškega pubertetnika razumljivo [...] A sovražil, zares sovražil nisem nikogar. Ljubil sem celo Kramarjevo Ivono in Kranjčevo Zoro, dekleti, zaradi katerih sem jih največkrat dobil po gobcu, in to celo po nedolžnem. (14)

Marjan pri svojih enajstih letih ni mogel čutiti sovraštva do nikogar. In tudi ne simpatiziranja s katero izmed »strani«. Pri takšnem otroškem pogledu na svet je sakralna enakost mrtvih iz Smoletove *Antigone* dodeljena živim ljudem. (Zorn, »Biti in ljubiti. Avtobiografski« 201) Ker je sakralizacija mrtvih dokazovanje življenja, pade luč svetosti mrtvih tudi na žive. (211) Pripovedovalec in pisatelj je do zgodovinske situacije, v kateri se nahaja, vrednostno neopredeljen. (208) Ker kot otrok ne razume običajne politike, razume neobremenjeni svet. (Kermauner, »Vrnitev« 172) Izgubljeno harmonijo sveta pred uničenjem skuša ohraniti z ljubeznijo. (Zorn, »Biti in ljubiti. Avtobiografski« 208) Z ljubeznijo do sočloveka, zavoljo njegove živosti, ki je sveta. S tem je Rožančev junak v slovenski književnosti udejanjil Pirjevčevo dejavno ljubezen, kakršno je slednji našel pri Aljoši Karamazovu. (212)

Mladi junak ljubi vse, brez nacionalnih ali ideoloških razlik: aktiviste, partizane in internirance, domobrance, farške podrepnike, belogardiste, ovaduhe in tudi njihove usmrtilje. Tega pa je zmožen le otrok, čigar srce preveva čezmerna ljubezen. (Zorn, »Biti in ljubiti. Avtobiografski« 208)

Otroku je vrojena ljubezen in zato biti na svojem človeškem začetku, pomeni biti odprt za ljubezen in odprtost otroške ljubezni pomeni hkrati odprtost božjega bistva. Bog ne vlada več

svetu in sled njegove svetosti se ohranja le na prehodu iz nič v bit. Sled božje svetosti ostaja v rojstvu, se pravi otroku. (Zorn, »Biti in ljubiti. Avtobiografski« 209)

Franček Bohanec se v svojem članku »Smrt, ljubezen in nebo. Troje proznih in doživljajskih prispevkov neke pisateljske generacije« loti primerjave treh zgoraj omenjenih romanov, *Očeta Vincenca smrt, Ljubezen* ter *Obleganje neba*. Zanimiva se zdi predvsem primerjava Božičevega Ana in Rožančevega Marjana. Anovo otroštvo ni lahko, saj je žrtev nasilja, medtem ko Marjan odrašča mehko. Prijetno otroštvo zmoti le očetova internacija in občasno občutenje greha. An pot življenja pogumno prehodi sam, na drugi strani pa junak *Ljubezni* vedno nekoga spremlja, pa čeprav le prijatelja, ko ta očetu uslužno prinaša kosilo. Sam ne želi biti drugi, vendar to venomer ostaja in zato tudi ne odraste ter se družbeno in osebno ne opredeli. Ko pa napoči čas opredelitve, se to dogodi ob bolečini in solzah. (14)

V roman so vložene tudi strani s pravim vojnim utripom življenja, ko zaman iščemo vzporednice v lastnem vsakdanjiku. Med tovrstne vložke sodi tragedija malih deklic, ki med krajo krompirja nista uspeli ubežati smrti. (14)

Vojna torej uniči zelenojamsko klapo, s tem pa tudi tisti svet, ki ga pisatelj pojmuje kot »ljubezen«. (T. Virk, »Ko je postal« 24) Po koncu vojne Rožančev junak – otrok le odraste. (Felc 3) Junak na koncu knjige ve, da je prišel čas odločitve, zato se družbeno in ideološko opredeli. Kmalu po končani vojni vidi svojega prijatelja, ki je obtožen kolaboracionizma, a njuno poznanstvo prikrije. (Zorn, »Biti in ljubiti. Avtobiografski« 210)

Ne morem sicer trditi, da se mi Jože ni smilil, da mi ni bilo hudo [...], a v resnici sem bil že notranje izoblikovan in trden, opredeljen, daleč od svojega nekdanjega čustvovanja. Skratka, konec je bilo moje otroške odprtosti in ljubezni, konec otroštva. Odrasel sem in postal mož.

Odkolovratil sem po prašni cesti vzdolž železniških tirov do Savinje, zavil ob reki navzgor po Nabrežju svobode, sedel na eno izmed klopi in se razjokal kakor otrok. (Rožanc, *Ljubezen* 197)

Roman po eni strani opisuje ločitev otroka od njegovega otroškega sveta, po drugi pa možnost za individualizacijo odraslega človeka. (Felc 3) Marjan »z zorenjem izgublja ljubeči odnos do sveta«, kot sporočilo romana lepo izrazi Milan Markelj v svojem članku »Ljubezen umre«. (Zorn, »Biti in ljubiti. Avtobiografski« 210) Odraslost v *Ljubezni* torej ni razumljena kot nekaj pozitivnega, kot smisel našega početja. To je pomembno tudi za klasifikacijo romana. *Ljubezen* ni otroški roman, vendar po drugi strani tudi ni razvojni roman, kjer dozorenje junaka predstavlja željeni cilj. Rožančev mali junak na koncu res odraste, vendar je to dejanje

katastrofično. Konec otroštva pomeni namreč tudi konec ljubezni in s tem zapustitev raja. Zato je naša *Ljubezen* prej obrnjena nazaj, v izgubljeno preteklost. (T. Virk, »Mesto« 144) Vendar v romanu ne občutimo nobene obtožnice. Pisatelj ni moralni presojevalec, zato nihče ni ničesar kriv. Če pa že, je krivec mali Marjan, ki si je dovolil dozoreti. (Kermauner, »Vrnitev« 167)

Pisatelj po vojni brezmejno ljubezni ni več zmožen, ostalo je le še nekakšno usmiljenje do prijatelja. To usmiljenje pa je sled svetosti biti. Junak se je znašel v odraslem svetu in postal človek izoblikovane ideje. Edini ostanek nekdanje ljubezni je v zadnjem stavku popisana otroški jok na Nabrežju svobode. (Zorn, »Biti in ljubiti. Avtobiografski« 211)

Roman *Ljubezen* lahko označimo za vrhunec Rožančevega proznega opusa. Za dela, ki *Ljubezni* sledijo, je značilen nerajski in neceloviti svet. Ves nadaljnji opus je prikaz odmika od tega pristnega načina bivanja. Torej lahko razmerje med *Ljubeznijo* (pred tem še *Pravljico*) in Rožančevim kasnejšim literarnim opusom razumemo kot razmerje med nedosegljivim idealom, po katerem junak in pisatelj nostalgичno hrepenita ter kruto življenjsko stvarnostjo. Enako bi lahko opisali razmerje med polno ljubeznijo istoimenskega romana in tisto drugo, trpečo ljubeznijo razklanosti. Vendar pa pisateljeva nostalgija po nekdanji ljubezni nikakor ne pomeni odpoved minuli pravljici, saj nadaljnji Rožančev opus predstavlja nenehno iskanje ponovne celovitosti. (T. Virk, »Mesto« 145)

Jančar, Veronika in Leo Zarnik

V romanu *To noč sem jo videl* se s pripovedmi poleg usode zakoncev Zarnik razkriva tudi časovno ozadje, ki sega od obdobja pred drugo svetovno vojno do njenega konca. Brezskrbno Veroniko od idealizacije loči le to, da ne opazi zamenjave uniform. Spregleda plakate z imeni in dim iz vasi. Njeno dožemanje dogajanja med drugimi opiše tudi nemški zdravnik, ko pravi: »vojna je bila zanjo nekje daleč v Rusiji, mi smo bili v njuni deželi bolj ali manj začasno ali po naključju, ki se mu reče vojni razpored«. (Bogataj 15)

Jančar se v tej točki svojega romana – v danes za nekatere še vedno travmatičnem prepiru med Slovenci o »pravi« in »nepravi« strani med drugo svetovno vojno – ne postavlja na nobeno stran. V njegovem literarnem delu spregovorijo vsi, od nemškega zdravnika do mladega partizana. Pisateljevo resnično zanimanje zasledimo v Horstovi misli, ko pravi, da

»nihče ne ceni ljudi, ki so hoteli samo živeti«. Rezultat Jančarjevega pisanja torej ni roman o »naših« in »njihovih«, o »pravi« in »nepravi« strani med drugo svetovno vojno na Slovenskem, pač pa predvsem zgodba o ljudeh, »ki so hoteli samo živeti«, žal v za to najbolj neprimernem času svetovne vojne. (T. Virk, »O ljudeh«)

Drago Jančar v svojih prozih besedilih pozornost namenja predvsem razmerju med posameznikom in tem, kar ga presega, nekakšno transcendenco. (T. Virk, »Temni« 207) Roman *To noč sem jo videl*, kot številni drugi Jančarjevi romani, prikazuje dvopolno razmerje med posameznikom in usodo zgodovine. Tudi če človek želi »samo živeti«, mu to brezobzirna zgodovinska usoda preprečuje. (T. Virk, »O ljudeh«) Subjektova svoboda je le navidezna, saj je svobodno delovanje v skrajni posledici samouničujoče. Zgodovinske silnice ali nerazumljivi osebni vzgibi na koncu vedno odločijo o posameznikovi življenjski usodi. (T. Virk, »Temni« 211–212) Zato je človekov boj proti zgodovinski usodi že vnaprej izgubljen. (T. Virk, »O ljudeh«)

Sočasno roman *To noč sem jo videl* prikazuje še neko drugo razmerje, in sicer razmerje med življenjem in smrtjo. Lik vseprisotne Veronike namreč upodablja ljubezen do življenja. Junakinja je ljubiteljica narave, gibanja, umetnosti, živali, ljudi, kratka vsega živega. Gre torej za neobičajno ljubezensko zgodbo o pristni ljubezni do življenja, v katero poseže nasilna smrt. (T. Virk, »O ljudeh«)

Jančarjevo literarno ustvarjanje nikoli ne zdrsne v politiziranje. V pripovedi nikogar – ne četnika, ne nacista, ne partizana – ne označi za nedolžnega ali za krivega. Med najbolj nedolžnimi sta Veronika in Leo, ki sta, tako kot še marsikdo, želela le dalje uspešno voditi svoje posle, uživati v ježi, druženju, glasbi in naravi. Za to sta prijateljevala s pristaši okupatorja in hkrati nudila pomoč partizanom v gozdovih. (Kosmos 18)

Iva Kosmos si v svojem članku »Samo živeti« postavlja pomembno vprašanje – so bili ljudje, kot sta zakonca Zarnik, res »nedolžni«? Določene situacije ali okoliščine, med katere sodita tudi vdor tuje vojaške sile in zasedba neke države, od posameznika enostavno zahtevajo politično in etično opredelitev, saj lahko politična brezbriznost hitro postane tiha privrženost vladajočemu okupatorju. S tega stališča avtorica članka navaja še bolj izzivalen roman *Sonnenschein* Daše Drndić, ki prav tako opisuje drugo svetovno vojno in slovensko-

italijansko-judovsko goriško družino. Ta družina je tako kot mnoge družine želela »samo živeti« in s tem dovolila nastanek nove politike. Prav ta pa je privedla družino do njenega tragičnega konca. (18)

Ostale osebe

Kako pa na vojno dogajanje gledajo pripovedovalci zgodbe?

Kot vemo je prvi pripovedovalec, Stevan Radovanović, četnik, pripadnik nekdanje jugoslovanske kraljeve vojske, ki se po vojni znajde v ujetniškem taborišču. Stevo v Palmanovi popolnoma izgubi smisel življenja, razmišlja, če bi se sploh obril.

Jaz pa gledam svoj obraz v ogledalu in vem, da ničesar več ni, ni Veronike, ni kralja, ni Jugoslavije, svet je šel na kose kakor to razpokano ogledalo, iz katerega me gledajo deli mojega neobritega obraza. Nimam volje, da bi se namilil in obril in zategnil opasač in se spravil v red in odšel na zborna mesto, gledam ta obraz, nad katerega se je to noč sklonila Veronika, in se sprašujem, ali me je sploh lahko prepoznala. (Jančar, *To noč* 9)

Pred tem, ko je še vse imelo svoj smisel, je bil major, komandant konjeniškega eskadrona prve brigade, na kar je ponosen: »Bil sem vzoren oficir [...] najboljši jezdec v enoti, ki sem ji poveljeval.« (10–11) Do kralja Petra čuti zaničevanje, saj jih je ta med vojno zapustil in odšel v London: »Kadar grem mimo kraljeve slike, pogledam v tla. Če bi mu pogledal v oči, bi ga moral vprašati, kje je bil, ko smo mi, njegovi vojaki, gazili skozi blato in kri. [...] On je vso vojno špinciral po londonskem parku, še zdaj špincira.« (23) Vojno imenuje »velika, največja in strašna« (45). S prijateljem Čedom pa se bijeta do konca, za kralja in očetnjavo, najprej proti Nemcem, nato proti ustašem in nazadnje ter do konca vojne proti komunistom. Iz vojne se reši z eno samo rano, brez enega samega zoba.

Nekoliko manj vojaška je pripoved mame Josipine, ki še edini smisel življenja vidi v upanju na hčerkino vrnitev. Čeprav sluti nesrečni konec svoje hčerke in zeta, nad upanjem ne obupa. Njena pripoved je polna lepih spominov, preživetih na Podgorski graščini. Vojna je niti ne zanima, zanima jo le Veronika. »Vojne je konec, naj se veselijo. Jaz se ne morem.« (Jančar, *To noč* 61)

Podobno se tudi nemški zdravnik ne more veseliti konca vojne. Ne toliko, ker ni bil med zmagovalci, pač pa zaradi vsega, kar je med vojno doživel: »Povsod vstaja življenje, v mene

pa se je naselila smrt, preveč umirajočih ljudi sem videl, da bi se mogel zdaj veseliti tega poletja, ko se vse začinja na novo«. (Jančar, *To noč* 84) Ne želi se spominjati, saj »vsak lep dogodek iz tistega časa potegne za seboj kaj hudega«. (84) Že na začetku svoje pripovedi pove, da ga je to jutro v nabiralniku čakalo pismo, ki ga je poslal njemu neznani Franc Gorisek. Pošiljatelja zanima, če ima gospod Hubmayer morda kakšne podatke o med vojno izginulem paru Zarnik. To zdravnika razburi. Že takrat je vedel, da za ugled Zarnikov ni dobro, če jih vidijo skupaj, »Leo bi to razumel, ona pa je živela na luni«. (86) Vojno je sprva doživljal v Rusiji in ukrajinskih močvirjih, dokler mu v pridneprskih močvarah šrapnel ruske granate ni raztrgal podkolenske tetive. Zatem je bil premeščen v kranjsko bolnišnico, kjer je spoznal tudi nenavadno Veroniko, ko je ta pripeljala Jerankovo zaročenko z vnetim slepičem. V pismu post scriptum namiguje, da je gospod Hubmayer s svojo nemško uniformo pripomogel k izginotju grajskega para, kar pa zdravnika povsem razburi:

Tako danes ljudje vidijo stvari, od katerih je minilo manj kot dve leti. Vsakdo je kriv, ki je po svoji volji ali proti njej nosil uniformo. In jaz naj bi bil odgovoren za smrt, seveda smrt, kaj pa drugega, teh dveh dragih ljudi! Pismo sem raztrgal in vrgel v smeti in se odločil, da sploh ne bom mislil več na to trapasto pisanje. (95)

Kljub temu pa zaradi pisma zdravnik vseeno občuti tesnobo. Čeprav se je v vojni bojeval, pa je, tako kot zakonca Zarnik, želel samo živeti. Da ima to smisel, mu je med vojno odkrila ona, Veronika. Horst je prepričan, da njegova prijateljica nista ničesar zakrivila, saj že sam ni imel nobenega političnega prepričanja, kaj šele onadva. Vseeno pa si ne zatiska oči in ne verjame, da sta se zakonca tragični usodi uspela izogniti. To je bil čas »velike in nore vojne« in »za umor v tem norem času ni bilo treba nobenega pametnega povoda« (109). Veronika je bila le ob napačnem času na napačnem kraju. Tako kot pet starcev ob neki cesti v furlanski nižini, ki so ob koncu vojne nesrečno končali, še en dogodek, ki nemškega zdravnika spremlja tudi po vojni, saj v tistem trenutku ni ukrepal, pa bi lahko.

Spet drugače se vojnih časov spominja grajska gospodinja Joži. Na večer izginotja svojih gospodarjev se partizanov spominja kot »večernih volkov«. (Jančar, *To noč* 113) Grajska izredno spoštuje in ne verjame v njuno krivdo. Hkrati razume, da so bili partizani preganjani po gozdovih kot zveri, vendar pri Jeranku začuti nekaj več, njegovo zaljubljenost in ljubosumje zaradi gospe Veronike. Po koncu vojne se Joži poroči z Lojzetom Hribovškom, ki je vozil Zarnikov avto. Tudi Lojze je šel k partizanom leta 1945, a pogovorom o Leu in

Veroniki se izogibata, saj »človek ne sme preveč gledati v preteklost, življenje je šlo naprej«.
(135)

Nazadnje se ob pogrebu prijatelja in tovariša Janka Kralja vojnih dogodkov spominja še nekdanji partizan. »Včasih smo govorili o spominih, zdaj samo še o politiki« (Jančar, *To noč* 141), ugotavlja Jeranek. Sam pa se rad spominja, na steni v dnevni sobi ima celo naslikano skupino partizanov ob tabornem ognju. Njegov sin, prav tako Janko, ne bo nikoli razumel, da mu je ob spominjanju lepo in hudo hkrati. »Vojna je prišla kar naenkrat [...] Prve mesece se življenje v vasi ni dosti spremenilo«. (150–151) Takrat Jeranek večkrat pomisli, da bi ob mobilizaciji raje odšel v gozdove k partizanom. »Nihče ni vedel, kaj je težje, ruska fronta ali skrivanje po gozdovih, ki so jih prečesavali vermani.« (164) Kmalu pa ga na domu obiščejo Janko in dva tovariša ter od njega zahtevajo, naj jim poroča, kaj se dogaja na Podgorskem. Jeranku se to sprva zdi nesmiselno, ve, da Leo živi dvojno življenje, a takrat so ga živeli skoraj vsi. Po tem, ko ga zaprejo v kranjskem zaporu in vidi kaj nemški vojaki počnejo s slovenskimi fanti, pa na grajske obiske gleda drugače. Kapljo čez rob pa predstavlja Veronikin jutranji sprehod z nemškim zdravnikom. Jeranek iz ljubosumja grajska ovadi, s tem pa sproži vlak, ki je zdrvel »proti Veroniki in čeznjo.« (168) Akcija, ki je stekla na Podgorskem januarja 1944, ga muči, a pravi, da je bil takrat le stražar in zato ni mogel ničesar storiti. »Ko sem poročal Štefanu, sem mislil, da se bo to zgodilo brez mene, karkoli se bo pač zgodilo. Hubmayerju, nisem mislil, da se lahko kaj zgodi Veroniki.« (169) Pa se je zgodilo Veroniki, kot se je zgodilo tudi Leu. Med akcijo je zato raje na straži, želi si, da bi se vse skupaj čim hitreje končalo. Vendar zasliševanje obtožencev poteka celo noč, »tega nisem mogel prenašati« (178), pravi Jeranek, zato se umakne in od utrujenosti zaspí za dve uri. Ko izve, kaj so storili Veroniki, ponori in tovariša Janka celo napade, k sreči pa se zanj nato vse dobro izteče. Na koncu knjige se dogodkov spominja takole: »Mogoče smo ga malo polomili [...] Nismo imeli dovolj trdnih dokazov, to je res. Toda razumeti je treba, da smo bili mladi in nori od nenehnih bojev, preganjali so nas kot zveri [...] in mi smo včasih morali neusmiljeno usekati nazaj.« (189)

Sklep

Če sedaj združimo predstavljene ugotovitve, pridemo do nekaterih sklepov. Razložili smo že, da je odnos obeh pisateljev, Rožanca in Jančarja, do dogajanja med drugo svetovno vojno na svoj način nepristranski. Rezultat Jančarjevega pisanja ni roman o »pravih« in »nepravih«, saj v knjigi spregovorijo vsi, od četnika do partizana. Jančarjevo mišljenje je izraženo tudi v Veroniki in Leu, ki sta med vojnimi dogodki kljub vsemu želela le živeti svoje življenje in sta zato ohranjala dobre odnose z obema stranema. Tudi Rožanc na drugi strani z otroško podobo sveta nepristransko pristopi k občutljivi temi. Mladi junak nam sam prizna, da je v času svoje mladosti občudoval prav vso zelenojamsko družino. Ljubezen ni razpeta med »imeti prav« in »ne imeti prav« – kot večina ideološko političnih pripovedi o vojnem času. (Kermauner, »Vrnitev« 166) Iz povedanega je torej razvidno, da gre v obeh primerih za izenačenje »obeh strani«, partizanov in domobrancev. Kakor sta se Jančarjeva Leo in Veronika Zarnik dobro razumela v vsemi, tako je tudi Rožanc v svoji odprti, vseobsegajoči ljubezni izenačil partizane na eni strani in njihove nasprotnike na drugi. Podobnost romanov je torej razvidna iz avtorskih pristopov do druge svetovne vojne na Slovenskem. (T. Virk, »Mesto« 142)

Pomembna pa je še ena opazka: oba avtorja se v svojem pisanju lotita resnične pripovedi. Obakrat gre za dogodke, ki so se dejansko zgodili. Pristop pisateljev k opisovanju teh dogodkov pa se nekoliko razlikuje. Marjan Rožanc v svoji *Ljubezni* opisuje dogodke, ki so se zgodili njemu samemu. Govori torej iz lastnih spominov in pri tem uporablja resnična imena protagonistov (sebe imenuje Marjan, prav tako ne preimenuje Prelčevega Borisa, ki se je mlademu junaku še posebej vtisnil v spomin). Na drugi strani pa Jančar opisuje, kaj se je zgodilo dvema človekoma, o katerih je bral resnična pričevanja in spomine. Te spomine nato uporabi v svoji pripovedi in pri tem imena junakov spremeni (ne samo oseb, pač pa, denimo, tudi ime posestva – grad Strmol v romanu postane Podgorska graščina) – tudi zato, ker se literarna zgodba na nekaterih mestih odmika od resničnosti.

Literatura in viri

Bajt, Drago. »Rožančev športni esej«. *Interpretacije*. Ur. Niko Grafenauer in Aleksander Zorn. Ljubljana: Nova revija, 1991. 78–83.

Bohanec, Franček. »Smrt, ljubezen in nebo. Troje proznih in doživljajskih prispevkov neke pisateljske generacije«. *Delo* 22. (1980): 14.

Bogataj, Matej. »Vojske čas – in potem«. *Delo* 52. 244 (2010): 15.

Borak, Neven, et al. *Slovenska novejša zgodovina 1. Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije 1848–1992*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2005.

Cvetek, Marija. »Spomini na Strmol. Vilma Mlakar, roj. Urh - nekdanja strmolska sobarica«. Splet. 28. 4. 2017. <<https://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:doc-FQN2LJQT>>. 233–252.

Felc, Jože. »Rožančeva registracija sveta se mi je zmeraj zdela dramatična«. *Delo* 44. 75 (2002, Književni list): 3.

Hofman, Branko. »Sem pač židovski starec. Srce in oko, 7. – 8. junija 1990«. *Interpretacije*. Ur. Niko Grafenauer in Aleksander Zorn. Ljubljana: Nova revija, 1991. 142–154.

Inkret, Andrej. Zavihek v Rožanc, Marjan. *Nebesa*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1984.

Inkret, Andrej. »O pisatelju in delu«. V Rožanc, Marjan. *Pravljica*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1985. 81–83.

Inkret, Andrej. »Pogovor z Marjanom Rožancem. Nova revija«. *Interpretacije*. Ur. Niko Grafenauer in Aleksander Zorn. Ljubljana: Nova revija, 1991. 127–141.

Jančar, Drago. *Ultima creatura*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1995.

Jančar, Drago. *To noč sem jo videl*. Ljubljana: Modrijan, 2010.

Kermauner, Taras. »Vrnitev ljubezni«. V Rožanc, Marjan. *Ljubezen*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1979. 151–174.

Kermauner, Taras. »Rožanc v obdobju Revije 57 in Perspektiv«. *Interpretacije*. Ur. Niko Grafenauer in Aleksander Zorn. Ljubljana: Nova revija, 1991. 93–111.

Kosmos, Iva. »'Samo živeti'«. *Dnevnik* 60. 231 (2010): 18.

Kovač, Edvard. »Oddaljena bližina. Rožančevo religiozno iskateljstvo«. *Interpretacije*. Ur. Niko Grafenauer in Aleksander Zorn. Ljubljana: Nova revija, 1991. 45–54.

Kovač, Edvard. »Otrok ni samo prisposoba za izgubljeni raj«. *Delo* 44. 4 (2002, Književni list): 3.

Košir, Manca. »Razpetost med jazom in sočlovekom. Teleks, 26.10.1979«. *Interpretacije*. Ur. Niko Grafenauer in Aleksander Zorn. Ljubljana: Nova revija, 1991. 119–126.

Košir, Manca. »Ženska ali iskanje Boga«. *Interpretacije*. Ur. Niko Grafenauer in Aleksander Zorn. Ljubljana: Nova revija, 1991. 35–44.

Lukež, Niko in Janez Kos. *Ljubljana 1170 dni v žični zapori: 1942–1945*. Ljubljana: Čas, 2002.

Marinčič, Katarina. »Sočutje in veščina«. V Jančar, Drago. *Drevo brez imena*. Ljubljana: Modrijan, 2008. 279–285.

Markelj, Milan. »Ljubezen umre«. *Dolenjski list* 30. 36 (1979): 15.

Mušič, Janez. »O Marjanu Rožancu«. V Rožanc, Marjan. *Ljubezen*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1986. 225–233.

Nežmah, Bernard. »Drago Jančar. To noč sem jo videl«. *Mladina* 26 (2011): 66.

Paternu, Boris. »Problemi sodobnega slovenskega vojnega romana«. *Slavistična revija* 4 (1981): 483–501.

Pezdir, Slavko. »Drago Jančar. V noči zgodovinskega nasilja žari njen obraz«. *Delo* 53. 131 (2011). Splet. 7. 12. 2016.

Pibernik, France. *Čas romana*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1983.

Pogačnik, Marko. »O pojmu 'dobrega hudiča'«. *Interpretacije*. Ur. Niko Grafenauer in Aleksander Zorn. Ljubljana: Nova revija, 1991. 66–76.

Rožanc, Marjan. *Zračna puška*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1971.

Rožanc, Marjan. *Nebesa*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1984.

Rožanc, Marjan. *Pravljica*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1985.

Rožanc, Marjan. *Ljubezen*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1986.

Rožanc, Marjan. »Večer s študenti na Gerbičevi 51 a. 14.3.1985«. *Interpretacije*. Ur. Niko Grafenauer in Aleksander Zorn. Ljubljana: Nova revija, 1991. 113–118.

Schmidt, Goran. »Neznosnost ontološke svobode. Pogled na scenaristična dela Marjana Rožanca«. *Interpretacije*. Ur. Niko Grafenauer in Aleksander Zorn. Ljubljana: Nova revija, 1991. 84–92.

Uršič, Marko. »Samota in skupnost. Marjan Rožanc kot krščanski gnostik«. *Interpretacije*. Ur. Niko Grafenauer in Aleksander Zorn. Ljubljana: Nova revija, 1991. 55–65.

Vasev, Boris. »Analiza DNK-ja potrdila: odkriti posmrtni ostanki pripadali Hribarjema«. Splet. 29. 4. 2017. <<http://www.rtv slo.si/slovenija/analiza-dnk-ja-potrdila-odkriti-posmrtni-ostanki-pripadali-hribarjema/374268>>.

Vidic, Tomo. »Ko (za)molk pove veliko več od besed«. *Primorske novice* 64. 234 (2010): 15.

Virk, Jani. »Iskanje celovitosti sveta«. *Interpretacije*. Ur. Niko Grafenauer in Aleksander Zorn. Ljubljana: Nova revija, 1991. 7–14.

Virk, Tomo. »Vstajenje mesa kot osmišljena bolečina«. *Interpretacije*. Ur. Niko Grafenauer in Aleksander Zorn. Ljubljana: Nova revija, 1991. 26–33.

Virk, Tomo. »Mesto ljubezni v opusu Marjana Rožanca«. V Rožanc, Marjan. *Ljubezen*. Ljubljana: Mihelač, 1995. 129–146.

Virk, Tomo. »Temni angel usode. Prozni opus Draga Jančarja«. V Jančar, Drago. *Ultima creatura*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1995. 203–242.

Virk, Tomo. »Ko je postal mož, se je razjokal kot otrok«. *Dnevnik* 54. 207 (2004): 24–25.

Virk, Tomo. »O ljudeh, 'ki so hoteli samo živeti'«. *Pogledi* 12 (2010). Splet. 26. 4. 2017.

Vodopivec, Peter. *Od Pohlinove slovnice do samostojne države*. Ljubljana: Modrijan, 2007.

Zavihek v Jančar, Drago. *To noč sem jo videl*. Ljubljana: Modrijan, 2010.

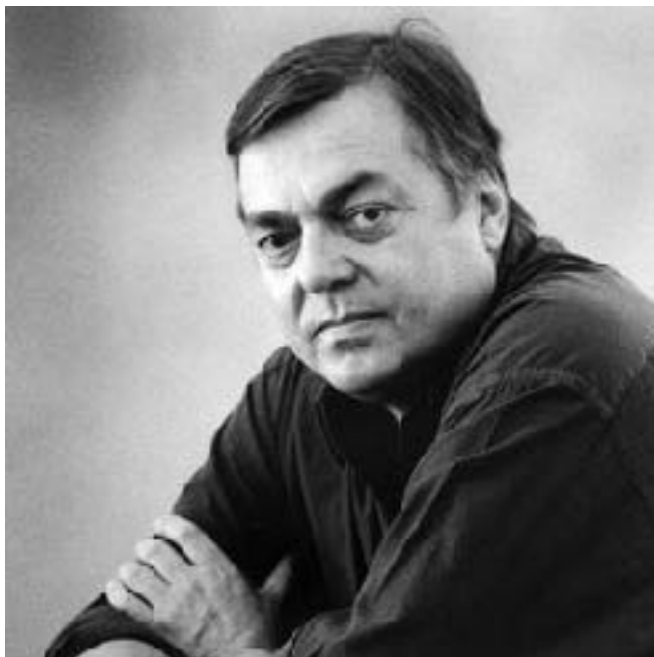
Zorn, Aleksander. »Biti in ljubiti. Avtobiografski opus Marjana Rožanca«. V Rožanc, Marjan. *Ljubezen*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1986. 201–223.

Zorn, Aleksander. »Biti in ljubiti; nemara pisati. Avtobiografski opus Marjana Rožanca«. *Interpretacije*. Ur. Niko Grafenauer in Aleksander Zorn. Ljubljana: Nova revija, 1991. 15–25.

Priloge

Slika 1: Marjan Rožanc

Slika 2: Drago Jančar

Slika 3: grad Strmol

Slika 4: Ksenija Hribar

Slika 5: Ksenija Hribar z aligatorjem

Slika 6: Rado Hribar

Seznam prilog

Slika 1: Marjan Rožanc	28
Slika 2: Drago Jančar	28
Slika 3: grad Strmol	29
Slika 4: Ksenija Hribar	29
Slika 5: Ksenija Hribar z aligatorjem	30
Slika 6: Rado Hribar	30

Izjava o avtorstvu

Izjavljam, da je diplomsko delo v celoti moje avtorsko delo ter da so uporabljeni viri in literatura navedeni v skladu s strokovnimi standardi in veljavno zakonodajo.

Ljubljana, 9. 4. 2017

Manca Justin

Izjava kandidata / kandidatke

Spodaj podpisani/a Manca Justin izjavljam, da je besedilo diplomskega dela v tiskani in elektronski obliki istovetno, in

dovoljujem / ne dovoljujem

(ustrezno obkrožiti)

objavo diplomskega dela na fakultetnih spletnih straneh.

Datum: 9. 4. 2017

Podpis kandidata / kandidatke: _____